

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شماره مجوز مجله: ۸۰۴۰۰

زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۳/۱

طراحی دهکده گردشگری با رویکرد منظر فرهنگی (نمونه موردی: شهرستان جیرفت بخش ساردوئیه)

مجتبی بهراسمانی^۱، مرضیه بهراسمانی^۲، عباس مسعودی^۳

^۱ کارشناس ارشد مهندسی معماری دانشگاه آزاد کرمان

^۲ کارشناس ارشد پژوهش هنر، دانشگاه علم و هنر یزد

^۳ استادیار و عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد کرمان

چکیده:

گردشگری، از پدیده‌های مهم عصر حاضر بوده و به عنوان یکی از منابع مهم اقتصادی، و عاملی مؤثر در توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جوامع انسانی قلمداد می‌شود به طوری که گردشگری در جهان کنونی، صنعتی پاک و سومین پدیده اقتصادی پویا، پر رونق و رو به توسعه است که پس از صنایع نفت و خودروسازی گوی سبقت را از دیگر صنایع جهانی ربوده است. کرمان یکی از پنج استان تاریخی ایران است که مکان‌های گردشگری زیادی دارد. این استان با داشتن پنج اثر ثبت جهانی و آثار ملی فراوان در بخش‌های تاریخی، فرهنگی، صنایع دستی، آب و هوا و ... ظرفیت‌های عظیمی برای توسعه گردشگری دارد. از این رو وجود مکان‌های اقامتی توریستی با منظر فرهنگی اصیل و خاص خود در این شهر ضروری است. هدف اصلی این پژوهش: طراحی دهکده‌ای گردشگری با رویکرد منظر فرهنگی است که با روش تحلیلی توصیفی به عنوان روش علمی و مطالعات کتابخانه‌ای به منظور تدوین چارچوب نظری پژوهش گردآوری شده است؛ از دیگر سو پژوهشگر با استفاده از روش مشاهده مستقیم به ارزیابی میزان تاثیر پذیری منظر روستایی از فرهنگ ساکنان و روند شکل‌گیری منظر فرهنگی در منطقه "ساردوئیه ی شهرستان جیرفت استان کرمان و در امتداد رشته کوه بحرآسمان" پرداخته است. از اهم نتایج تحقیق چنین است: فرهنگ ساکنان مردم بومی منطقه باعث ایجاد منظر فرهنگی و معماری بومی خاصی در این منطقه از استان کرمان می‌گردد که می‌تواند منبع خوبی برای طراحی دهکده گردشگری و جذب توریست در این مکان باشد.

کلمات کلیدی: گردشگری، دهکده گردشگری، شهرستان جیرفت، بخش ساردوئیه، منظر فرهنگی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مقدمه

جیرفت، شهری تاریخی، زیبا و برخوردار از جاذبه‌های گردشگری تاریخی و طبیعی است و در استان کرمان قرار دارد. اخیراً تحقیقات مختلفی بر روی گردشگری و صنعت توریسم در این شهر صورت گرفته و مورد توجه بسیاری از مهندسين، پژوهشگران و افراد فعال در حوزه گردشگری قرار گرفته است. شهرستان جیرفت با تنوع اقلیمی، ارتفاعات بحرآسمان و جبال بارز، اسفندقه و ساردوئیه، آثار و بناهای تاریخی، معادن، چاه های آرتزین، غارها، چشمه ها و آبشارها و .. « صاحب تاریخ سلجوقیان بر این باور است که شهر قمدین مرکز جیرفت در اثر رفت و آمد بازرگانان بزرگ از گوشه و کنار جهان در آن جا مسکن داشتند و به گفته وی جیرفت منزل مسافران بر و بحر، خزانه متمولان و گنج خانه ارباب بضایع خاور و باختر بود» (گلاب زاده، ۱۳۹۶، ۱۰). یکی از مهمترین بخش های این مرز و بوم منظر فرهنگی و به تبع آن معماری بومی این منطقه است به گفته دکتر فلامکی امروزه معماری بومی به عنوان ظرفی و میراثی از گذشتگان تلقی می شود، میراث مردمانی که آموزش معماری ندیده بودند و به آفرینش معماری می پرداختند- از راه بکار بردن عناصر معماری- ساختمان خاص برخی از شیوه های زندگی مردم را به عنوان برخی اندیشه های رایج در فضای زندگی جمعی در آثار خود متظاهر می کردند که آنان را به مکان یا به زیستگاهشان تعلق می بخشید و به تولید یگانگی میان خود آنان یا به زیستگاهشان می انجامید (فلامکی، ۱۳۸۸، ۱۲). در اینجا منظر فرهنگی^۴ متأثر از فرهنگ بومی منطقه است که در معماری بومی تاثیر به سزایی دارد. معماری بومی اکنون حوزه ای است که اغلب بر بوم و بر، طایفه و فرهنگ مردمی و عامیانه، معماری روستایی و سنتی و دلالت دارد. « انگیزه و هدف از انجام مطالعات معماری بومی و بررسی و شناخت ویژگی های آن، تلاشی برای یافتن راه های انتقال و یا خلق دوباره اصول منطقی و مفید حاکم بر آن بود. این امر نه از راه تقلید کورکورانه و کپی کاری از صورت ظاهری این معماری، بلکه از طریق شناخت آگاهانه و عمیق اصول باطنی حاکم بر آن معماری صورت میگرفت» (صادق پی، ۱۳۹۱، ۸). در این مقاله، ابتدا گردشگری و دهکده گردشگری تعریف شده است؛ سپس نگاهی به موقعیت جغرافیایی و منظر فرهنگی استان جیرفت خواهیم داشت. در نهایت موارد مورد استفاده و اصول و مبانی طراحی دهکده گردشگری در این مکان مورد بحث و تحلیل قرار خواهد گرفت.

گردشگری

اصطلاح توریست که خود در زبان لاتین از کلمه توران آرک^۵ به معنای ترجمه کردن، غلطانیدن، عوض کردن جهت و برعکس کردن چیزی گرفته شده، از قرن نوزدهم معمول شد. در آن زمان اشراف زادگان فرانسه می بایست برای تکمیل تحصیلات و کسب تجربه های لازم زندگی، اقدام به مسافرت نمایند. این جوانان در آن زمان توریست نامیده می شدند و بعدها در فرانسه این اصطلاح در مورد کسانی به کار می رفت که برای سرگرمی و وقت گذرانی و گردش به فرانسه سفر می کردند و بعداً با تعمیم بیشتر به کسانی اطلاق می شد که اصولاً به این منظور به سفر می رفتند. کم کم کلمه توریست به بعضی زبان های دیگر نیز وارد شد و از آن واژه توریسم به وجود آمد. از همان زمان توریسم به بعضی از مسافرت ها گفته می شود که هدف آنها استراحت و گردش و سرگرمی و آشنایی مردم بود و نه کسب درآمد و اشتغال به کار. در قاموس امروزی زبان فارسی، گردشگری به جای توریسم نشسته است. گفتنی است که به کارگیری واژه جهانگردی، در میان ما قدمتی دیرینه دارد؛ و کلمه های هم معنی آن، چون گشت و گذار،

⁴ Cultural landscape

⁵ Touran arc

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

گردش، سیاحت و سیر و سفر با فرهنگ این مرز و بوم، همراه بوده است. «در زبان فارسی کلمه سیاح در گذشته به کسانی گفته می شد که با هدف و منظور مشخصی دست به سفر می زدند مانند ناصر خسرو و سعدی؛ این واژه در زبان فارسی تا نیمه اول قرن بیستم در معنای فوق بکار می رفت تا آنکه واژه گردشگر و گردشگری جای آن را گرفت» (رضوانی، ۱۳۸۵: ۱۵). «لغت توریسم در لغت فرنگی به معنی سیاحت در داخل یک کشور یا کشورهای خارجی است، در حالی که گردشگری در فارسی، به جهان را گشتن و سیر آفاق کردن معنی می دهد و سفرهای داخلی را دربرمی گیرد» (الوانی، ۱۳۷۳: ۱۱۴). گردشگران امروزی برای گذران اوقات فراغت و استراحت، سیاحت و زیارت، تفریح و تفرج، آشنایی با سایر فرهنگ ها و سرزمین ها و نیز دیدار از میراث های فرهنگی و تاریخی عازم بلاد دیگر می گردند. با وجود آنکه حرکت های گردشگری را از دیرباز (از سال ۷۷۶ ق.م) یعنی از برگزاری نخستین المپیک یونان به یاد داریم، اما شاهد تحول منطقی در این صنعت در دهه های اخیر هستیم. سازمان جهانی گردشگری^۶، که اعضای آن را افراد وابسته به دولت ها تشکیل می دهند، به امور گردشگری می پردازد و برای ارائه تعریفی از واژگان این رشته (جهت کاربرد عموم) راه را تعیین کرده است. واژگان و اصطلاحاتی که در زیر می آید مبتنی بر تعریف هایی است که سازمان جهانی گردشگری ارائه کرده و انواع مختلف گردشگری را تعریف نموده است. (۱) گردشگری یا جهانگردی^۷: کارهایی است که فرد در مسافرت و در مکانی خارج از محیط عادی خود انجام می دهد. این مسافرت بیش از یک سال طول نمی کشد و هدف تفریح، تجارت یا فعالیت های دیگری است. (۲) گردشگر یا جهانگرد دیدار کننده یک شبه^۸: مقصود کسی است که دست کم یک شب در یک اقامتگاه عمومی یا خصوصی در محل مورد بازدید به سر برد. (۳) گردشگر یک روزه (کسی که به تفریح می رود)^۹: مقصود کسی است که یک روز به مکانی دیگر می رود ولی شب را در آنجا نمی گذراند. (۴) دیدار کننده^{۱۰}: کسی است که به مکانی غیر از محیط معمولی خود مسافرت می کند، مدتی متوالی در آنجا به سر می برد و هدف اصلی از این مسافرت این نیست که در مکان مورد بازدید، در ازای دریافت، پول کار کند. (۵) مسافر^{۱۱}: کسی است که بین دو یا چند نقطه مسافرت کند. در تعریف دیگری گردشگری داخلی به شرح زیر توصیف شده است: گردشگری داخلی کسی است که از محل اقامت خود حداقل ۵۰ مایل دور شده و برای اهدافی از قبیل امور کاری، تفریح، امور شخصی و استراحت، در محلی اقامت گزیند. مدت اقامت او می تواند کمتر از یک شب یا بیشتر باشد. سفرهای بین محل کار و محل سکونت در این تعریف قرار نمی گیرد (الوانی، ۱۳۷۳: ۲۰).

دهکده گردشگری^{۱۲}

ویژگی اصلی دهکده های گردشگری، تعریف فضایی مصنوعی اما در دل طبیعت و برای هدفی خاص است، که تنها سابقه تاریخی آن، گردشگرپذیر بودن آن است و به نوعی با فرهنگ منطقه پیوند خورده است. معمولاً این پیوند با ارائه غذای مخصوص محلی صورت می گیرد یا توسط شب هایی با هنر فولکلور (گولتا، ۱۳۸۴، ۱۳). بنا به تعریف سازمان ایرانگردی و جهانگردی، دهکده گردشگری به مکان هایی گفته می شود که در وضعیت موجود در آن مکان یا فواصل نزدیک به آن از جنبه های طبیعی، فرهنگی و

⁶ UNWTO

⁷ Tourism

⁸ Tourist

⁹ Same Day Visitor

¹⁰ Visitor

¹¹ Traveler

¹² RESORT

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

تاریخی قابلیت‌های لازم برای جذب گردشگران وجود دارد. این در حالی است که این مکان‌ها به لحاظ خدمات و امکانات گردشگری و نیز اطلاع‌رسانی به اتخاذ تدابیری موثر نیاز دارند (هاشمی، ۱۳۸۸). دهکده‌های جهانگردی مکان‌هایی از یک استان هستند که آن مکان یا فواصل نزدیک به آن به لحاظ جاذبه‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی قابلیت‌های لازم را برای جذب گردشگران دارند و نیازمند ایجاد تاسیسات و امکانات جهانگردی و نیز اطلاع‌رسانی مناسب‌اند. این مکان‌ها می‌بایست دارای تمامی امکانات ویژه مورد نیاز ساکنان، جهانگردان و سایر کسانی که اوقات فراغت خود را در دهکده‌ها می‌گذرانند باشند. بنابراین ساخت فضاهای تفریحی، ورزشی، اقامتی، خدماتی، تجاری و رفاهی در حد استانداردهای جهان امروز و گرد آوردن همه نیازهای شهری در یک مجموعه متمرکز، از ویژگی‌های دهکده‌های جهانگردی است شناسایی نواحی مناسب برای توسعه فعالیت‌های گردشگری از مهمترین موضوعات برنامه ریزان گردشگری است. شناسایی و مکان‌یابی مکان‌های مستعد برای توسعه فعالیت‌های گردشگری از گسترده‌ترین و معروف‌ترین کاربردهای سیستم اطلاعات جغرافیایی است. بدین عبارت برنامه‌ریزی فعالیت‌های گردشگری نمی‌تواند فارغ از یافتن مکان مناسب با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی باشد. بنابراین، برنامه‌ریزان در مبحث گردشگری باید به دنبال مدل‌ها و روش‌های ترکیبی سیستم اطلاعات جغرافیایی باشند (تقوایی و دیگران، ۱۳۹۰، ۱۰۶).

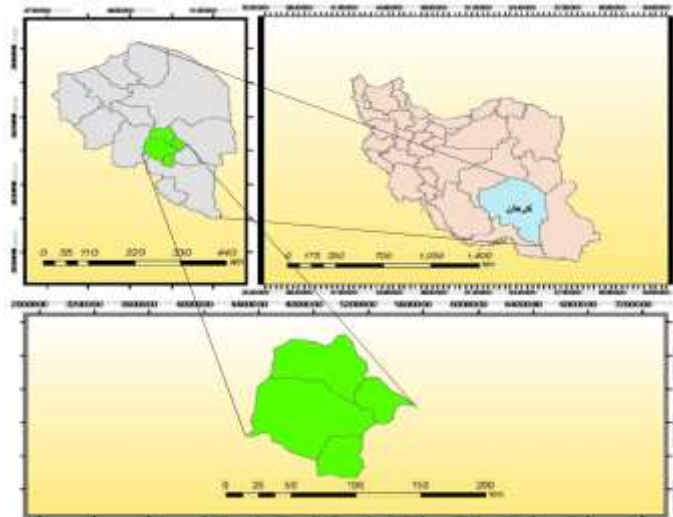
موقعیت جغرافیایی شهرستان جیرفت و بخش ساردوئیه

شهرستان جیرفت با وسعتی معادل ۳۱۲۲ کیلومتر مربع در جنوب استان کرمان در مختصات ۴۴°۴۴ تا ۴۳°۹۱ تا ۴۳° طول جغرافیایی و ۲۳°۱۰ تا ۲۳°۲۰ عرض جغرافیایی قرار گرفته است. از شمال به شهرستان کرمان، از شمال غرب و غرب به شهرستان بافت و رابر، از جنوب به شهرستان کهنوج و از شرق و شمال شرقی به شهرستان بم محدود می‌شود. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری و نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۹۳۰ دارای ۴۱۴ آبادی با جمعیتی برابر با ۲۴۴۰۰۰ هزار نفر می‌باشد که ۴۳ درصد از این جمعیت (۱۴۴۰۰۰ نفر) ساکن مناطق شهری و ۴۲ درصد (۱۱۱۰۰۰ نفر) ساکن مناطق روستایی می‌باشند و مشتمل بر چهار بخش مرکزی، جبال بارز، ساردوئیه و اسماعیلی و سه شهر جیرفت، جبال بارز و درب بهشت است. شهر جیرفت مرکزیت اداری و سیاسی این شهرستان را دارا است؛ و در فاصله ۲۴۰ کیلومتری مرکز استان قرار دارد (دفتر معاونت برنامه‌ریزی فرمانداری شهرستان جیرفت، ۱۳۹۱). (شکل شماره ۱) موقعیت فضایی شهرستان جیرفت در کشور را در استان کرمان و کشور ایران نشان می‌دهد. شهرستان جیرفت دارای مزیت‌ها و جاذبه‌های فراوان توریستی از جمله: (جاذبه‌های طبیعی) دو آب و هوای متفاوت سردسیری و گرمسیری، دو رشته کوه، هفت چشمه آبگرم و معدنی، چهار آبشار، چهار رودخانه، سه منطقه نمونه گردشگری، سیزده روستای مقصد گردشگری، پارک‌های جنگلی، قله‌های برفگیر و مناظر طبیعی زیبا و متعدد (جاذبه‌های تاریخی) تپه‌های کنار صندل با قدمت هفت هزارساله، شهر دقیانوس با قدمت تاریخی پنج هزارساله، مقبره میرحیدر و ... (جاذبه‌های فرهنگی - مذهبی) اماکن مذهبی، موزه باستان‌شناسی شهرستان، آداب و رسوم محلی، صنایع دستی و ... و کشاورزی گسترده است (تقدیسی و دیگران، ۱۳۹۲: ۳). آب و هوای ساردوئیه سرد و کوهستانی است. این منطقه به دلیل ارتفاع زیاد از سطح دریا از مناطق برفگیر کشور محسوب می‌شود. در زمستان ۱۳۸۳ بیش از یک متر برف در بخش ساردوئیه به زمین نشست، در برخی از کتاب‌های جغرافیا از ساردوئیه به عنوان بام استان و کشور یاد می‌شود. ارتفاع روستای چاهون و دوچار سربیزن حتی به بیش از ۳۲۰۰ متر از سطح دریاهای آزاد می‌رسد. چشمه‌ها و آبشارهای زیادی در منطقه ساردوئیه وجود دارد. آبشار گلم دخترکش کرا در دلفارد و آبشار منطقه ده والی جز زیباترین آبشارهای استان محسوب می‌شوند. درب بهشت در دامنه کوه‌های هزار و بحر

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

آسمان قرار گرفته است. این شهر از شرق به بم و منطقه جبالبارز، از غرب به شهرستان‌های رابر و بافت و از شمال به شهر راین (کرمان) و از جنوب به شهر جیرفت محدود می‌شود (شکل شماره ۲) (گلاب زاده، ۱۳۹۶: ۱۸۴).

شکل شماره (۱): نقشه موقعیت جغرافیایی شهرستان جیرفت در سطح ایران و استان کرمان (تقدیسی و دیگران، ۱۳۹۲: ۳)

شکل شماره (۲): نقشه موقعیت جغرافیایی منطقه ساردوئیه (اطلس ملی ایران «گردشگری» سازمان نقشه برداری کشور، بازنگری، اردیبهشت ۱۳۹۸)

منظر فرهنگی

اصطلاح منظر فرهنگی نخستین بار در دهه ۱۹۲۰ به وسیله جغرافی دانی فرهنگی به نام پرفسور کارل ساوور در مجامع دانشگاهی ایالات متحده به کار رفت و سپس رواج یافت. وی عنوان می‌کند که منظر فرهنگی از یک منظر طبیعی به وسیله یک گروه فرهنگی شکل یافته است. فرهنگ عامل، ناحیه طبیعی واسطه است و منظر فرهنگی نتیجه است (عشرتی، ۱۳۹۴: ۴۳). کارل

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ساوور منظر طبیعی را شامل سه عامل زمین شناسی، آب و هوایی و گیاهی می داند که فرم های مختلف منظر طبیعی را تشکیل می دهند با اضافه شدن عامل فرهنگ در اثر زمان به منظر طبیعی، منظر طبیعی در نقش واسطه ایفای نقش می کند و فرم های مختلف منظر فرهنگی را تشکیل می دهد (Sauer، ۱۹۲۵:۳۰۸). منظر فرهنگی به آن بخشی از تعامل گروهی مردم ساکن یک خرد اکوسیستم با آن خرد اکوسیستم که از مجاری چهارگانه ی شناخت شامل علم، فلسفه، عرفان و مذهب به شناخت مشترکی از اکوسیستم کل و آن خرد اکوسیستم در طول زمان دست یافته اند و در نتیجه فرهنگ مشترکی را پایه ریزی کرده اند اطلاق می گردد که نشانه هایی عینی (ملموس) و یا ذهنی (ناملموس) از آن تعامل را در آن خرد اکوسیستم در طول زمان به جای گذاشته باشند که با مذاقه قابل بازشناخت باشد (عشرتی، ۱۳۹۴: ۴۸). به طور کل می توان منظر فرهنگی را این گونه تعریف کرد که تمامی جنبه های زیست و تفکر و اعتقادات مردم را تعامل مثبت انسان با محیط زیست طبیعی خود در طول زمان شکل می دهد. در واقع منظر فرهنگی محتوای مظلوفی است که در ظرف اکوسیستم وجود دارد. این محتوای لایه لایه شرح حالی از گذشته، حال و آینده ما انسان هاست و شامل ارزش های ملموس و ناملموسی است که به گونه ای جدایی ناپذیر در هم تنیده شده اند.

منظر فرهنگی روستایی در ایران

در مقیاس ایران و از جنبه پایداری آبادی ها و سکونت گاه های روستایی، معلوم شده که مکان روستا، بستر فعالیت های انسانی، روشهای ساخت و ساز و چگونگی توسعه بافت نیز با توجه به الگوهای طبیعی و ساختار منظر، در انس و الفت بلند مدت با محیط و به صورت یکپارچه و درهم تنیده اند (سرتیپی پور، ۱۳۹۱، ۶). چنین یکپارچگی و مجموعه عوامل مؤثر آن نیز در تعامل با باورها و سنت های جامعه انسانی روستاست. این نکته از جنبه ماندگاری چشمگیر عناصر فرهنگی کهن تا زمان حاضر نیز در خور توجه است (شهشهانی، ۱۳۸۴) متأسفانه در اغلب مصادیق موجود، بیشتر بر عوامل محیط مصنوع و کمتر به اهمیت جغرافیای طبیعی دربردارنده منظر طبیعی؛ روح مکان و توان و ارزشهای ذاتی محیط، به ویژه در مورد روستاها و شهرهای با قدمت زیاد تأکید شده است. سایمون بل تأکید می کند که "مردم با سکونت در یک ناحیه، ایجاد کشتزارها، جاده ها، طرح روستاها و شهرک هایی که می ساختند، به گونه ای ناخودآگاه منظر را برای تطابق با اهدافشان تغییر می دادند، هر چند این امکان نیز وجود داشت از اینکه در حال خلق الگو هستند، کاملاً آگاه نباشند." (بل، ۱۳۸۲: ۱۲) (تقوایی، ۱۳۹۲: ۱۷). به طور کلی عوامل تأثیرگذار فراوانی در دو مقیاس خرد و کلان در شکل گیری منظر فرهنگی روستاها در ایران دخیل بوده اند. این عوامل به صورت مستقیم یا غیرمستقیم به وجود آورنده مناظری در سراسر سیمای سرزمین هستند که ارتباطی تنگاتنگ با فرهنگ ساکنان این سکونتگاه ها دارند. منظر فرهنگی براساس مدل شکل گیری جوامع و سنت ها، آداب و رسوم و شیوه زندگی مردم هر ناحیه، به شکل ممتاز و خاص همان منطقه بروز و ظهور یافته و به نحوی تفکیک ناشدنی با زندگی مردم عجین گشته است (رستنده، ۱۳۸۷: ۸۷). می توان بیان داشت که عوامل مهمی چون آب، امنیت، نوع بهره برداری از زمین، مدل های تأمین معیشت و اقلیم در ایجاد و تنوع سکونتگاه های روستایی و به تبع آن، شکل گیری منظر فرهنگی مؤثرند ولی در ایران در غالب موارد می توان کم آبی و نبود امنیت را به عنوان عوامل اصلی برشمرد و دیگر عوامل را تابعی از آنها تلقی کرد (وثنوقی، ۱۳۸۶). به طور کلی از دیدگاه ریخت شناسی روستایی، مهم ترین عوامل مؤثر بر تنوع منظر فرهنگی در روستاهای ایران عبارت اند از: امنیت و میزان دسترسی به آب، نوع بهره برداری و نظام نسق بندی، نوع معیشت و اقلیم. منظر فرهنگی در حقیقت حاصل فرایندسازی بین طبیعت و فرهنگ انسان است، به گونه ای که با آن در تناسباتی متنوع و گوناگون می آمیزد. بنابراین نظریه، نقش ارتباطی بین طبیعت و انسان و محیط زیست او در فرایندی زمانی تعریف پذیر و مطالعه شدنی است، ضمن آنکه در این توصیف، تناسب و در عین حال تنوع، از ویژگی های منظر فرهنگی قلمداد شده است که این به نوبه خود تأکیدی است مجدد بر مفهوم فضا در گذر زمان (رستنده، ۱۳۸۷: ۸۶) با توجه به موارد

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

مطرح شده، منظر روستا معرف جلوه های واقعی زندگی و تعامل پویای انسان و محیط است و درک آن نیز به تنهایی و با نظاره جلوه های بصری و از دور امکان پذیر نیست. همچنین می تواند ویژگی باشد که می بایست قرائت کرد؛ آن را دید، شنید، بویید و به ویژه لمس کرد. بدین ترتیب و به طور کلی، فرهنگ به عنوان عامل، منظر طبیعی به عنوان یک زمینه و منظر فرهنگی نتیجه و حاصل آن است. تحت تأثیر یک فرهنگ ارائه شده که به خودی خود در طول زمان تغییر می کند منظری طبیعی دستخوش توسعه می گردد و به قول ساوور " باز حالتی به حال دیگر" در می آید. نکته مهم آنکه ساوور به شدت بر اهمیت ویژه طبیعت تأکید می کند (تقوایی، ۱۳۹۲: ۲۹). توصیفات یاد شده نشان می دهند که ارتباط و تعامل بین انسان و طبیعت در سکونت گاه های روستایی مبتنی بر معیارهای مشخصی است که فرهنگ نقش بسزایی در شکل گیری و تقویت و تثبیت آن ها دارد. مجموعه این ارتباطات در اشکال و ابعاد مختلف که نشانگر شکل زندگی، نحوه تأمین معیشت، الگوی بهره برداری از محیط پیرامون و نحوه تصرف، تغییر و بهره برداری از زمین بر مبنای الگوهای فرهنگی خاص است، (منظر فرهنگی) نام دارد (رستنده، ۱۳۸۷: ۸۹). منظومه روستا، با تکیه بر توان محیط و عناصر طبیعی و فرهنگی خود نقش مهمی در حفظ فرهنگ اقوام و دانش بومی به ویژه ارزش های شناخته شده منظر فرهنگی دارد. در این میان شناخت قابلیت های محیط طبیعی و به خصوص تقویت ویژگی های منحصر به فرد منظر روستایی با تکیه بر بعضی عناصر بومی و باورهای محلی اهمیت زیادی دارد

معماری بومی

کلمه «بوم» در لغت به معنای جا، مأوی، زمین، سرزمین، شهر، ناحیه می باشد (عمید، ۱۳۸۹). در واقع می توان گفت که معماری بومی، یعنی مجموعه واحدهای معماری - شهری که در سرزمین معین گرد هم آمده اند و با هماهنگی هایی که در زمینه شکل، در زمینه حجم گذاری، در زمینه کاربردی، در زمینه رنگ آمیزی و آهنگ سطوح پر و خالی و همچنین در زمینه مصالح و نظام های ساختمانی با هم هماهنگی دارند (فلامکی، ۱۳۸۸). اولین نامی که برای این پدیده معماری نهاده شد «معماری خودجوش» و به ابداع «پاگونه» بود. در این جا منظور از خودجوش معنای تصادفی بودن آن نیست، بلکه طبیعی بودن آن است. در این تعریف، علاوه بر طبیعت و بوم، مؤلفه دیگری به نام «فرهنگ» نیز در طول تاریخ تأثیرات بسیاری بر ساختار معماری گذاشته است. در واقع این در نقش معماری بومی است که دو گونه پیوند اساسی را محترم بدارد، پیوند با محیط فرهنگی یا با سلسله ارزش های فرهنگی، با سلسله ارزش های فرهنگی، با سلسله رفتارهای فرهنگی و قوانینی که در آن جاری است، از یک سو و از سوی دیگر پیوند با محیط طبیعی، یا با مجموعه داده هایی که سرزمین بنا به انسان عرضه می دارد، داده هایی که هم ابزار فکری اند و هم ابزار کاربردی، هم رنگ و اندازه و تناسب را در بر می گیرد و هم مصالح، اجزاء و عناصر ساختمانی (آلپاگونولو، ۱۳۸۴). «حسن فتاحی» در کتاب ساختمان سازی با مردم در بخش دوم می گوید: هر ملتی که معماری خاص خود را بیان نهاده است، خطوط و فرم های دلخواه خویش را که به همان زبان، معادلات و رسوم محلی اش ویژگی خاص دارد، نمایان کرده است. تا پیش از فرو پاشی مرزهای فرهنگی که در قرن ۱۹ اتفاق افتاد، فرمها و عناصر ویژه معماری های بومی در تمام جهان دیده می شد. و ساختمان های هر ناحیه، میوه شگفت انگیز وصلت همچون تصور مردم با خواسته های محیط بود (فتاحی، ۱۳۷۲: ۶۹). معماری بومی یا بدیهه ساز، در هماهنگی با طبیعت و از طریق به کار بستن شیوه های ترکیب و روش های ساختمانی و فزونی که بیشتر محلی اند، نه فراگیر و جهانی، به کار رفع نیازهای کالبدی-مکانی روزمره می آید و در جزء و کل، پیش از ساخته شدن و پس از آن، از طرف صاحبان سازنده اش زندگی می شود (فلامکی، ۱۳۸۸: ۸۲). معماری بومی که برخی به آن معماری ناشناخته نیز می گویند از اواخر قرن نوزدهم میلادی با کتاب «سیدنی ادی» رونق تازه ای پیدا کرد معماری بومی از یک فرهنگ سخن می گوید. فرهنگی که به دست مردم فرهنگ مشخص محل همان محل شکل می گیرد، رشد میکند و در رویدادهای سخت نیز تحت تأثیر قرار می گیرد. اما به

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

وسیله‌ی همان مردم با فرهنگ بومی سازگاری می‌یابد (معماریان، ۱۳۸۶، ۱۸۲). «کریستوفر الکساندر» روند شکل‌گیری معماری بومی را این‌گونه معرفی می‌کند: روندی است که در آن، نظام هر بنا یا شهر به طور مستقیم از ذات خود انسان‌ها، جانوران، گیاهان و موادی که در آن‌هاست، برمی‌آید. اگر در راه بی‌زمان شدن قدم بگذارید، شهر بدون کمک معماران و شهرسازان میان دستانتان می‌روید، با همان نظم و قراری که گل‌ها در باغ می‌رویند، و جز این، هیچ راه دیگری نیست که بتوان شهری زنده ساخت (الکساندر، ۱۳۸۱). معماری بومی دارای خطوط ارتباطی مستقیم، بلاواسطه و محکمی با فرهنگ توده‌ها و با زندگی روزمره آن‌هاست (گودرزی، ۱۳۸۲).

بررسی معماری روستایی و بافت مسکونی در مناطق سرد و کوهستانی ایران

معماری روستایی در ایران، به لحاظ ماهیت کارکردی و پاسخگویی به نیازهای انسانی، فعالیت‌های مردمی، عناصر تولیدی و محیط زیست، مجموعه‌ای همگن و متشکل با هویت کالبدی خاص را تشکیل می‌دهد که تجلی‌کننده ارتباطات و کارکردها و نقش چند عملکردی فضاهاست. (سرتیپی پور، ۱۳۸۴: ۴۴). بافت روستا را می‌توان متشکل از شبکه معابر به اضافه عملکردهای مختلف مانند مسکن، مدرسه، مسجد دانست که این شبکه از نظر فرهنگی و اجتماعی بیانگر سکونت باشد (گودرزی، ۱۳۸۲: ۱۳). در مناطق کوهستانی زاگرسی نحوه استقرار و بافت روستا به‌طور عمده در سه رده به لحاظ توپوگرافی قرار می‌گیرند. (۱) رده کوهستانی با شیب تند. (۲) رده کوهپایه‌ای با شیب متوسط. (۳) رده دشتی با شیب ملایم. بر اساس این سه رده، ساختار و بافت روستا متفاوت بوده و هر یک دارای ویژگی‌های مختص خود می‌باشد. در رده‌های کوهستانی و کوهپایه‌ای اکثر روستاها در اطراف دره‌های کم‌عرضی با شیب متفاوت واقع شده‌اند. جهت عمده ساختمان‌ها رو به سمت جنوب و جنوب شرقی بوده تا بیشترین بهره‌مکن از تابش آفتاب میسر باشد. در بسیاری از موارد در یک سمت دره، خانه‌های مسکونی و در سمت دیگر، زمین‌های محدودی که به باغداری و کشاورزی اختصاصی یافته، مستقر می‌باشند (مولانایی، ۱۳۸۴: ۱۹۶). (شکل شماره ۳).

شکل شماره (۳): نمونه‌ای از معماری در رده کوهستانی با شیب تند در منطقه ساردوئیه (نگارنده)

معماری خانه‌ی روستایی، ساده و بسیار آرام است؛ اما در کمال بی‌پیرایگی، بسیار پیچیده است. سادگی معماری روستایی، بصری است؛ اما پیچیدگی آن بصیرتی است (اکرمی، ۱۳۸۳: ۲۷). مسکن و ساختمان‌هایی روستایی که در گذشته ساخته می‌شد به علت رعایت اصول و معیارهای اقلیمی در برابر عوامل نامساعد جوی عملکرد خوبی داشته، به‌طور طبیعی انسان را از شرایط آب‌وهوایی سرد و گرم حفظ می‌کرد (اسپانانی، ۱۳۸۳: ۸۴). بافت روستایی حوزه اقلیمی سرد و کوهستانی در جهت مقابله با سرمای شدید

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شکلی گرفته است. به منظور جلوگیری از اتلاف حرارتی و کوران هوا، بناها به صورت متراکم و فشرده و متصل و در کنار هم ساخته می‌شوند تا سطح تماسی فضاهای گرم مسکونی با محیط سرد خارج کاهش یابد. (قبادیان، ۱۳۷۷: ۱۰۱). (شکل شماره ۴) یکی از راهکارهای کاهش تبادل حرارتی از طریق جداره‌ها، قرار دادن آنها در داخل زمین است؛ زیرا تغییرات دما در داخل زمین کندتر از سطح زمین، صورت می‌گیرد؛ از طرف دیگر، برای استفاده از خاصیت برودت زمین یا هدایت برودتی، باید بنا را متصل به زمین احداث کرد. ساخت بخش‌هایی از ساختمان در داخل خاک می‌تواند کمک زیادی به تأمین آسایش در این منطقه داشته باشد. هوای داخل زمین در مواقع گرم، خنک‌تر و در مواقع سرد، گرم‌تر از سطح زمین است، این امر موجب خنک‌تر بودن فضای زیرزمین در تابستان و گرم‌تر بودن آن در زمستان، نسبت به فضاهای ساخته شده در روی زمین می‌شود (رضایی و دیگران، ۱۳۹۳: ۶۸). (شکل شماره ۵).

شکل شماره (۴) سمت راست: نمونه‌هایی از بافت متراکم و فشرده در معماری ساردوئیه (نگارنده)

شکل شماره (۵) سمت چپ: نمونه‌ای از معماری منازل روستایی در ساردوئیه (نگارنده)

نکته قابل مشاهده دیگر در این نوع روستاها، طراحی معابر کم‌عرض و باریک برای استفاده بهتر از حرارت و جلوگیری از تبادل گرما و سرما است. (قبادیان، ۱۳۷۷: ۹۹) (اشکال شماره ۶-۷). برای استفاده از انرژی حرارتی ناشی از تابش آفتاب، پوشش سطوح خارجی به رنگ تیره انتخاب شده و ابعاد پنجره‌ها نیز نسبت به مناطق گرم و خشک افزایش یافته است (کسمایی، ۱۳۸۲). معماران ایرانی تلاش می‌کردند ساخت مایه مورد نیاز خود را از نزدیک‌ترین جاها به دست آورند و چنان ساختمان می‌کردند که نیازمند به ساخت مایه‌های دیگر نباشند و خودبسنده باشند (پیرنیا، ۱۳۸۶: ۳۱). مهم‌ترین فاکتورها برای انتخاب مصالح مناسب، هزینه، آسایش دمایی، زیبایی، قابلیت ساخت سریع، استحکام، فرآیند، ارزیابی دوره عمر و پایداری آن‌ها می‌باشد (AbeySundara، ۲۰۰۹). عمده مصالح به‌کاررفته در معماری بومی این مناطق عبارت‌اند از: سنگ، خشت، چوب (مولانایی و اکبری، ۱۳۹۲).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

اشکال شماره (۶-۷) طراحی معابر کم‌عرض و باریک در معماری ساردوئیه

تحلیل اقلیم و منظر فرهنگی بخش ساردوئیه و تعیین موارد مورد استفاده در طراحی دهکده گردشگری در این مکان

به دلیل قرار گرفتن این ناحیه از شهرستان جیرفت در منطقه کوهستانی زاگرس کشور، بخش درب بهشت (ساردوئیه) دارای آب و هوایی سرد و کوهستانی است. ریخت شناسی (مورفولوژی) روستایی به گونه ای است که به دلایل اقلیمی، روستا به صورت مجتمع و نیمه مترکم با ایجاد معابر باریک به شکل اندام وارهِ ای ارگانیک و بدون نقشه قبلی بر روی ارتفاع قرار گرفته و این ارتفاع به نوبه خود سبب ایجاد شیب های شدید در معابر شده است. پیرامونی تلفیق از طبیعت بکر، باغ های میوه و اراضی کشاورزی، ویژگی بارز طبیعت ساردوئیه است. وجود رودخانه دائمی و فصلی و چشمه سار های پر آب، تأمین کننده آب لازم برای مصارف خانگی و کشاورزی است. به دو دلیل عمده قرار گرفتن در مسیر جاده اصلی و نیز اجرای طرح گردشگری روستایی دارای امنیت بالایی است. صاحبان املاک و باغ ها که برخی شان کشاورز و برخی هم باغدار هستند، به کمک کارگران ساکن در روستا از طریق بهره برداری از زمین امرار معاش می کنند. کشاورزی، باغداری و دامداری سه شغل عمده در این مکان هستند. سکونت چند خانواده در یک خانه بزرگ مؤثرترین عامل فرهنگی است که به شکل بسیار محسوسی بر شکل خانه های روستایی تأثیر گذاشته است. با توجه به وسعت سایت و موقعیت آن نسبت به شهرهای اطراف و حتی کرمان، مقیاس عملکردی ساردوئیه نه تنها در سطح منطقه ای و حتی به خاطر جنبه های توریستی آن دارای مقیاس فرا منطقه ای نیز خواهد بود. ساردوئیه از نظر تقسیمات کشوری جنوبی ترین بخش شهرستان کرمان می باشد و از نظر خدمات و تسهیلات زیر نظر شهرستان جیرفت قرار می گیرد. این منطقه به علت آب و هوای مطلوب و نیز عوامل طبیعی و انسان ساخت تاریخی و متبرکه مورد پسند بسیار گردشگران است و چنانچه ذکر شد در مقیاس فرامنطقه ای مطرح است. در حال حاضر گردشگران و بازدیدکنندگان از منطقه ساردوئیه به سه دسته تقسیم می شوند. گروه نخست شامل افراد و خانواده هایی که از شهرهای اطراف برای گذراندن اوقات فراغت به منطقه ساردوئیه و تفریح گاه های این منطقه می آیند و به طور معدودی نیز شبانه در این محل اتراق می کنند. حضور این افراد معمولاً در تعطیلات آخر هفته پر رنگ تر است. همچنین با توجه به احداث راه های جدید بین راین و شهرهای جیرفت و بردسیر و سهولت دسترسی، افزایش تعداد این گروه پیش بینی می شود. گروه دوم شامل افرادی است که در قالب هیأت های کوهنوردی از سراسر ایران و حتی اقصی نقاط دنیا جهت صعود به رشته کوه بحرآسمان از این منطقه عبور می کنند و عموماً قبل و بعد از کوهپیمایی جهت تجدید قوا و هماهنگی افراد گروه و یا بهبودی شرایط جوی ساعات را سپری می کنند. و گروه سوم شامل مسئولین، مهمانان و دانش آموزانی که به دلیل برگزاری همایش ها، جشنواره های فرهنگی هنری، مسابقات ورزشی و یا اردوهای علمی تفریحی به شهر راین می آیند و به دلیل نزدیکی محوطه آبشار ساعاتی را به تفریح پرداخته و حداقل یک وعده غذایی را در این مکان صرف می کنند. همچنین با توجه به تخریب ارگ بم در زلزله دیماه ۸۲ و مطرح شدن بیش از پیش ارگ راین امروز تعداد گردشگران داخلی این جاذبه تاریخی

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

افزایش چشمگیری داشته است. اما به دلیل عدم وجود امکانات و تسهیلات اقامتی- رفاهی لازم و مناسب، گردشگران پس از بازدید کوتاه مدت جهت اقامت، استراحت و صرف غذای متناسب به کرمان و یا بم عزیمت می کنند. (اشکال شماره ۶- ۷- ۸-).

اشکال شماره (۶- ۷- ۸): نمونه هایی از گردشگری در منطقه (نگارنده)

اصول و مبانی طراحی دهکده گردشگری در منطقه ی مورد مطالعه

با توجه به اهداف این مجموعه گردشگری (اقامتی - تفریحی)، وجود مکان هایی با امکانات مناسب جهت جذب هر چه بیشتر بازدیدکنندگان و گردشگران از ضروریات غیرقابل انکاری است که باید بدان توجه شود. ایجاد مکان های اقامتی- رفاهی افراد بیشتری را به این مجموعه خواهد کشاند و سهم قابل توجهی در توسعه اقتصادی منطقه خواهد داشت. این عملکردها به عنوان پایه اصلی طراحی مجموعه مورد استفاده قرار می گیرد که روابط اصلی فضاها بر پایه آن شکل می گیرد. فضاهای خدماتی و پشتیبانی و آموزش و پژوهش محیط زیست از جمله فضاهای تکمیلی است که در این سایت تجهیز و توسعه آن می تواند جهت پایداری اکوتوریسم موثر باشد. به علت برخورداری مجموعه از بخش های گوناگون با عملکردهای متفاوت، توجه به قلمروهای هر کدام در جهت جلوگیری از اغتشاش و در هم پیچیدگی عملکردی ضروری است. برخورداری از سلسله مراتب فضایی به منظور هدایت بازدیدکنندگان و تأمین محیطی آرام و دلپذیر در مجموعه لازم می باشد. برای ایجاد امکان استفاده سهل و راحت میهمانان از قسمت های مختلف مجموعه، فضاهای ارتباطی مشخص و به هم پیوسته با ویژگی های فیزیکی متناسب جمعیت بازدید کننده،

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

ضروری است. ایجاد تجهیزات تأسیساتی فضاهای جنبی که با خدمات رسانی مستمر، عنایت اصلی مجموعه را در پاسخگویی به عملکردهای محوله هر چه موفق تر سازد، امری است اجتناب ناپذیر. آرتیکولاسیون (مفصل بندی) نماها علاوه بر مطابقت های فرمال با سنت معماری بومی، تنوع زیبایی شناختی لازم در بناها را ایجاد می کند لذا بکارگیری آن در نما الزامی است. از آنجا که بازشوها در ارتباطی الزامی با آرتیکولاس نما در نظر گرفته می شود لذا هر گونه تغییر ابعادی و جانمایی غیرمنطبق با الگوهای پیشنهادی برای بازشوها ممنوع است. در این پهنه به علت کوهستانی بودن بخش های قابل توجهی از آن، استفاده از سنگ با سطوح پرداخت نشده در معماری سنتی رایج بوده است. برای حفظ تناسب و هماهنگی سیمای عمومی آبادی ها، در ساخت و سازهای جدید و در صورت استفاده از مصالح معمول امروزی باید به تناسب رنگ و بافت سطحی این مصالح با مصالح سنتی، توجه ویژه ای مبذول کرد. در صورت استفاده از سنگ نیز در ساخت و سازهای جدید باید مسائل سازه ای مربوطه به دقت رعایت گردد تا خللی به ایمنی ساختمان وارد نشود. ضروری است در اقلیم های سرد و کوهپایه ای جهت استقرار ساختمان به گونه ای باشد که بازشوها در مقابل جریان باد سرد و مزاحم قرار نگیرند (مسعودی عباس و همکاران، ۱۳۹۰). اما توجه به این نکته نیز ضروری است که با توجه به پستی و بلندی های زمین در این پهنه احتمال دارد که جهات وزش بادهای در محل از الگوی عمومی این پهنه پیروی نکند و به این دلیل، موضوع باید در هر نقطه مورد بررسی قرار گیرد. همچنین در این پهنه با توجه به کوهستانی بودن و شیب قابل توجه اراضی، غلبه عامل شیب در صورت وجود تعیین کننده است. متناسب با شیوه ی رایج سکونت اهالی بومی در اقلیم های سرد و کوهستانی و الگوی بافت های گسسته، توصیه می شود در صورت امکان، در سمت جنوب ساختمان و گسسته از فضای ساخته شده، فضایی نیمه باز (سایه بان و به تعبیر بومی آن «کوار»^{۱۳}) با عناصر سبک و روش های بومی ساخته شود. این فضا مکانی سایه دار را در ماه های گرم برای ساکنین فراهم می کند. در صورت تفکیک اراضی سکونتی به قطعات مالکیتی مشخص با ابعادی متناسب با ساختمان (مشابه الگوهای شهری)، با لحاظ نمودن مسایل مربوط به همسایگی واحدهای اکیداً توصیه می شود که استقرار ساختمان در محوطه به نحوی صورت گیرد که دو فضای باز (حیاط) در جنوب و شمال ساختمان ایجاد شود. بدیهی است که این دو حیاط واجد شرایط یکسان نبوده و دو فضای عملکردی متفاوت را ایجاد می کنند. حیاط شمالی همواره در جنب آشپزخانه است و به مثابه حیاطی خصوصی - خدماتی عمل می کند و به لحاظ ابعادی همواره از حیاط جنوبی کوچک تر است. اما حیاط جنوبی همواره در جنب پذیرائی قرار می گیرد و به مثابه حیاطی عمومی - تشریفاتی عمل می کند و بنا به اقبال عمومی در روستاها که معمولاً حیاط آفتاب گیر بزرگتر است این حیاط نیز نسبت به حیاط شمالی بزرگ می باشد. توصیه می شود فضای ساخته شده از سه جبهه شمال، جنوب و شرق باز باشد و فقط در جبهه غربی به دیوار محوطه متصل گردد. در صورت وجود هر گونه محدودیت، ساختمان می تواند به جبهه ی شرقی نیز متصل گشته و یا در برخی از الگوهای اساسی حذف شده یعنی پیرامون ساختمان باز باشد تا قابلیت انعطاف دسترسی به حداکثر خود برسد. فضای باز جبهه شرقی در صورت وجود به صورت راهرویی که حیاط های شمالی و جنوبی را به هم وصل می کند می تواند یک راه ورود به ساختمان نیز در بر گیرد. توصیه می شود از راهروی جانبی مستقر در جبهه شرقی بنا و سکوهای (مहतایی) مجاور ساختمان در حیاط جنوبی برای حل کدهای ارتفاعی ساختمان در زمین های شیب دار استفاده شود. مطابق با الگوهای ارائه شده گونه ای دیگر از فضای نیمه باز در اقلیم های سرد در نظر گرفته

^{۱۳} نوعی آلاچیق ساده که روی سقف آن خس و خاشاک می ریزند.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

شده است که از جنس کالبد فضای ساخته شده و پیوسته به آن می باشد. این فضا مشابه ایوان اما با عرض کم می باشد و علاوه بر ایجاد کیفیت برای دسترسی ها، نقش باران گیر را نیز ایفا می کند.

نتیجه گیری

با توجه به اینکه یکی از شرایط رشد عاطفی و بلوغ اجتماعی و همزیستی افراد داشتن علاقه به تفریحات و اشتغال به فعالیت های سودمند و سازنده افزون بر کار و تحصیل است و با توجه به اینکه این فعالیت ها ذوق و توانایی و نیروی خلاقه افراد را افزایش می دهد. همچنین با هدف هدایت انسان ها از محیط شلوغ و آلوده به آغوش طبیعت و به امید رونق صنعت توریسم کشور طراحی یک دهکده گردشگری در منطقه ساردوئیه کاربردی می نماید. معماری بومی ایران به خوبی توانسته عوامل فرهنگی، طبیعی، اقتصادی و اجتماعی را رعایت نماید. در واقع معماری با طبیعت و عوامل اقلیمی هماهنگ بوده از آن ها در همه جا استفاده های مفید داشته است. در ارتباط با دهکده گردشگری همانطور که قبلاً نیز اشاره کردیم ماهیت کالبدی این گونه مجموعه ها را پیوند گروهی فعالیت های متشابه (رفاهی، فرهنگی و توریستی) تشکیل داده است از همین رو برای تعیین مقیاس عملکردی طرح باید به ماهیت و ساختار عملکردی این گونه مجموعه ها رجوع کرد، همچنین تأثیرپذیری از شرایط محیطی را در این مقوله نمی توان نادیده گرفت. مسائلی از قبیل شرایط فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و اقلیمی منطقه نقش تعیین کننده ای در چگونگی دستیابی به دامنه عملکردی مجموعه خواهد داشت. جنبه ساختاری، زیبایی شناختی و جذب گردشگری منظر فرهنگی منطقه نقش پررنگی در طراحی مجموعه دارد که

ذات پویا و ماهیت عملکردی سیال این گونه مجموعه ها باعث شده است که همواره طیف گسترده ای از کاربری های مختلف را در خود جای دهد. که با توجه به شرایط مکانی و زمانی مختلف دامنه تخصیص این کاربری ها نیز متغیر خواهد بود. انعطاف پذیری در عوامل دیگری نظیر جمعیت استفاده کننده، شعاع نفوذی و همچنین گستره چندگانه عملکردی در بسیاری از فضاهای مجموعه، می تواند در کنار دیگر عوامل ذکر شده مقیاس عملکردی پروژه را تحت الشعاع قرار دهد. بنابراین می توان برنامه ریزی کالبدی مجموعه را در قالب ۴ گروه فعالیت یا عملکرد اصلی خلاصه نمود. گروه های عملکردی یا مجموعه اقامتی ۲- فعالیت های تفریحی ۳- گروه خدماتی و پشتیبانی ۴- فضاهای پژوهشی. و بر همین اساس گروه های هدف در این پروژه به ۴ دسته تقسیم می شوند: ۱) گردشگران یک روزه که از نواحی مجاور به این نقطه می آیند و بیش از ۵-۴ ساعت در این مکان اقامت می کنند. شامل گردشگران تمام نواحی اطراف و از جمله کرمان و در تمامی رده های سنی و نیز چنین فرض می شود که ۱/۳ این افراد در صورت مناسب بودن امکانات شب را نیز در آنجا به سر ببرند. ۲) بازدیدکنندگانی که در قالب اردوها سفرهای علمی- تفریحی برای دیدار و تفرج به این مکان می آیند و عملاً قشر جوان را در بر می گیرد و ممکن است بیش از یک روز را در محل بمانند. ۳) علاقمندان و زائران امامزاده سلطان سید احمد^{۱۴} که جهت زیارت و همینطور تفریح و گردش به این منطقه می آیند که برای مدتی بیش از ۱ یا ۲ روز در محل اقامت می کنند. شایان ذکر است که توریست های کرمانی نیز در این گروه جای دارند که چند سالی است با کشف مناطق خوش آب و هوای این بخش به این ناحیه می آیند. و همینطور شکارچیان این ناحیه که در فصول خاصی برای شکار

^{۱۴} امامزاده سلطان سید احمد مربوط به دوره سلجوقیان است و در شهرستان جیرفت، ساردوئیه، خیابان اصلی واقع شده و این اثر در تاریخ ۱۸ خرداد ۱۳۸۴ با شماره ثبت ۱۱۸۷۴ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است (گلاب زاده، ۱۳۹۶: ۱۱۵).

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

می آیند به علت پخش بودن شکار در سرتاسر این منطقه بیش از یک روز و یا حتی یک شب در جایی توقف می کنند. (۴) در صورت احداث امکانات لازم، برگزاری همایش ها و فستیوال های فرهنگی آیینی محلی نیز باعث جذب گردشگران ویژه و اقامت آنها در طول مدت برگزاری می باشد، این مدت نیز بین ۱ یا چند روز متغیر است. همانطوریکه گفته شد دستیابی به هدف نهایی که این مجموعه اقامتی - توریستی می باشد، نیازمند برخورداری از یک سلسله اهداف عملیاتی است که شامل موارد ذیل می باشند:

الف- توجه به حوزه بندی و حفظ قلمروها: به علت برخورداری مجموعه از بخش های گوناگون با عملکردهای متفاوت، توجه به قلمروهای هر کدام در جهت جلوگیری از اغتشاش و در هم پیچیدگی عملکردی ضروری است.

ب- برخورداری از سلسله مراتب فضایی به منظور هدایت بازدیدکنندگان و تأمین محیطی آرام و دلپذیر و در ضمن خوانا رعایت سلسله مراتب فضایی در مجموعه لازم می باشد.

ج- سهولت ارتباطات: برای ایجاد امکان استفاده سهل و راحت میهمانان از قسمت های مختلف مجموعه، فضاهای ارتباطی مشخص و به هم پیوسته با ویژگی های فیزیکی متناسب جمعیت بازدید کننده، ضروری است.

د- ایجاد تجهیزات خدمات و زیربنایی: ایجاد تجهیزات، تأسیساتی فضاهای جنبی که با خدمات رسانی مستمر، عنایت اصلی مجموعه را در پاسخگویی به عملکردهای محوله هر چه موفق تر بسازد، امری است اجتناب ناپذیر.

ه- هماهنگی فضایی یا برنامه کالبدی

شکل شماره (۸): امامزاده سلطان سید احمد (خبرگزاری تسنیم، بارگزاری: تیر ۱۳۹۸)

مراجع

۱. اسپنانی، عباسعلی، قابلیت‌های اقلیم شناختی جزیره کیش، نشریه پیک نور، شماره ۲، تهران: 100-84، ۱۳۸۳.
۲. الوانی، سیدمهدی، اصول و مبانی جهانگردی، تهران: بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، ۱۳۷۳.
۳. آلیاگونولو، آدریانو، معماری بومی (معرفی مسائل معماری بومی، معنا و چشم اندازه‌های کنونی آن)، ترجمه دکتر علی محمد سادات افسری، چاپ دوم، تهران: موسسه علمی و فرهنگی فضا، ۱۳۸۴.
۴. اکرمی، غلامرضا، طراحی و بازسازی روستاهای بم با نگاه توسعه پایدار، مجموعه مقالات کارگاه تخصصی تدوین منشور توسعه پایدار، وزارت مسکن و شهرسازی (وزارت راه و شهرسازی کنونی)، صص ۵۶-۶۱، ۱۳۸۳.

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۵. الکساندر، کریستوفر، سرشت نظم ساختارهای زنده در معماری، ترجمه: رضا سیروس صبری و علی اکبری، تهران: انتشارات پرهام نقش. ۱۳۹۰
۶. پیرنیا، محمد کریم، سبک شناسی معماری ایرانی، تدوین: غلامحسین معماریان، تهران: نشر معمار، تهران: ۱۳۸۳
۷. تقوائی، حسن، منظر روستایی و جلوه های پرداخت محیط طبیعی، پاییز شماره 1، تهران: مسکن و محیط روستا، ۱۳۹۲
۸. تقدیسی احمد، وارثی حمیدرضا، احمدیان مهدی، عسگری حمید، شناسایی و تحلیل عوامل مؤثر بر توسعه گردشگری در مناطق روستایی (مطالعه موردی: مناطق روستایی شهرستان جیرفت) مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، سال ۴، شماره ۱، بهار، شماره پیاپی ۳، ۱۳۹۴.
۹. رایپورت، آموس، انسان شناسی مسکن، ترجمه: خسرو افضلیان، چاپ اول، تهران: انتشارات حرفه هنرمند، ۱۳۸۸
۱۰. رستنده، امین، منظر فرهنگی سکونتگاه های روستایی همدان؛ تهران: مجله پژوهش های جغرافیای انسانی (پژوهش های جغرافیایی)؛ دوره 41؛ شماره 67؛ ص 85؛ 1388
۱۱. رضایی، مسعود، وثیق، بهزاد، مرادی، ابراهیم، جایگاه الگوهای معماری پایدار در معماری بومی روستایی (مطالعه ی موردی: روستای هلسم)، نشریه فرهنگ ایلام، دوره پانزدهم شماره ۴۴ و ۴۵، پاییز و زمستان ۱۳۹۳
۱۲. رضوانی، علی اصغر، جغرافیا و صنعت توریسم، تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور، چاپ پنجم، ۱۳۸۵
۱۳. صادق پی، ناهید، تاریخچه و علل گرایش به معماری بومی در غرب، کشورهای اسلامی و ایران، نشریه شهر و معماری بومی. شماره ۲، بهار 1391.
۱۴. سرتیپی پور، محسن، آسیب شناسی معماری روستایی به سوی سکونت گاه مطلوب، تهران: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی و دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۷.
۱۵. شهشهانی، سهیلا، سرای میمند: تک نگاری روستای میمند، کرمان: انتشارات مرکز کرمان شناسی، ۱۳۸۴.
۱۶. اسپیرن، آن ویستون، زبان منظر، ترجمه سیدحسین بحرینی و بهناز امینزاده، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۴
۱۷. فتحی، حسن، ساختمان سازی با مردم، ترجمه: دکتر علی اشرفی. چاپ دوم، تهران: دانشگاه هنر، معاونت پژوهشی، ۱۳۸۲
۱۸. فلامکی، محمدمنصور، معماری بومی، چاپ دوم، تهران: موسسه علمی فرهنگی فضا، ۱۳۸۸
۱۹. قبادیان وحید، بررسی اقلیم ابنیه سنتی ایران، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۲
۲۰. کسمایی، مرتضی، اقلیم و معماری، تهران: انتشارات بازتاب با همکاری شرکت خانه سازی ایران، ۱۳۷۸
۲۱. گلاب زاده، سید محمد علی، کرمان در آینه گردشگری، کرمان: انتشارات ولی مرکز کرمان شناسی، ۱۳۹۶
۲۲. گودرزی سروش م، شناخت روستا، همدان: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد همدان، ۱۳۸۲
۲۳. گولتا، گولیلو، روانشناسی توریسم، ترجمه محمدحسن افضلی نژاد، تهران: انتشارات تالار کتاب، ۱۳۸۴
۲۴. عشرتی، پرستو، چنانچی، پیروز، تعریفی نوین از مفهوم منظر فرهنگی مبتنی بر فرآیند شکل گیری آن؛ فصلنامه علمی پژوهشی نقش جهان، ۱۳۹۴
۲۵. عمید، حسن، فرهنگ فارسی، تهران: ۱۳۸۹
۲۶. معماریان، غلامحسین، آشنایی با معماری مسکونی ایرانی گونه شناسی درونگرا، تهران: انتشارات سروش دانش، ۱۳۸۷
۲۷. مسعودی ع. مهندسین مشاور مژرا، ضوابط و احکام مربوط به الگوهای مسکن روستائی در استان کرمان. بخش اقلیم سرد و کوهپایه ای. کرمان: بنیاد مسکن انقلاب اسلامی استان کرمان، ۱۳۹۱

ماهنامه علمی تخصصی پایا شهر

۲۸. مولانایی ص و اکبری ا ، بازشناخت راهکار های اقلیمی جهت تأمین آسایش در منطقه زاگرس ایران با نگاهی ویژه به روستای هجیج

بوکان، مجموعه مقالات معماری پایدار و توسعه پایدار شهری: ۱۳۹۲

۲۹. هاشمی ، سید سعید، بررسی جایگاه مدیریت مخاطرات در برنامه ریزی های توسعه روستایی ایران، تهران: نشریه علمی فنی سازمان

جغرافیایی، ۱۳۸۸

۳۰. وثوقی، منصور، جامعه شناسی روستایی، تهران: انتشارات کیهان، 1386

31. Sauer, C.O.; (1925); The Morphology of Landscape, In: Leighly, J.; (ed.); Land and life: A selection from the writings of Carl Ortwin Sauer; Berkeley; California: University of California Press;

32. , Abeyundara- 997-1004 p, 44, environment and building«، Srilanka in building for material su selecting for perspective cycle life in Matrix A(, »2009,) al et, Y.G.U